

Пендюра М.М.,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Ефективність судового захисту прав і свобод людини та громадянина повною мірою залежить від фундаментальних засад побудови судової системи країни та наскільки повно вони реалізуються в юридичній практиці. Для України, яка позиціонує себе як демократична, правова, соціальна держава, що намагається стати повноправним членом міжнародного співтовариства та декларує свій незмінний курс на євроінтеграцію, надзвичайно важливим є реформування судової системи з урахуванням міжнародних та в першу чергу європейських стандартів у цій сфері [2]. Європейські стандарти відображають особливості культури, політико-правової свідомості, регіональної ідентифікації, що впливає на координацію і розвиток державних інституцій у певному регіоні. Ефективність дій таких регіональних механізмів зумовлена тим, що в них беруть участь держави з близькими історичними, культурними та сталими традиціями, з приблизно однаковим рівнем економічного і політичного розвитку. І цілком очевидно, що за допомогою цих регіональних процедур захист прав людини здійснюється ефективніше, ніж у загальному всесвітньому просторі.

Аналізуючи зміст Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], та зміст інших правових актів Ради Європи, можна прийти до висновку, що їх аксіологічний аспект (ціннісний) полягає у закріплених принципах, правах і свободах та в механізмі їх впровадження. Визначальне місце в цьому механізмі займає Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). ЄСПЛ є особливим наднаціональним юрисдикційним органом, який забезпечує конкретну, практичну реалізацію прав, передбачених Конвенцією, застосування її норм. Такий механізм вироблений у рамках Ради Європи, головним пріоритетом у роботі якої є захист гідності, прав і основних свобод людини у державах-учасницях. Співпраця України з цією організацією сьогодні стала офіційним зовнішньополітичним орієнтиром нашої держави для безумовного дотримання норм реалізації права на захист. Це знайшло відображення й у Конституції України, де відповідно нормою прямої дії визнається, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність

і безпека є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав та свобод людини – головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини передбачено, що Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Аналіз європейського законодавства дозволяє нам стверджувати, що визначальними принципами судового розгляду, у тому числі справ про захист честі, гідності та ділової репутації) є: справедливості судового розгляду; законності функціонування судових органів; доступності правосуддя; незалежності, неупередженості та компетентності суддів; розгляду справи у розумні строки; правової певності.

Водночас варто звернути увагу й на той факт, що саме права людини, її честь та гідність є особливим об'єктом судового захисту. Власне на міжнародному рівні у якості узагальнюючого поняття для прав на честь, гідність та ділову репутацію прийнято використовувати саме категорію «гідність». Тлумачення змісту людської гідності зазнало впливу різних факторів: позитивних (філософський, розвиток культури й цивілізації) і негативних (приниження людини, масові вбивства людей, расистські й нацистські ідеології, а також збудовані на них політичні системи). Особливої гостроти питання людської гідності набуло після Другої світової війни, яка була найбільшою за людськими жертвами. Людська гідність у той час почала пов'язуватися з правами людини, що викликало так звану «революцію людської гідності». Права людини почали тлумачитись як такі, що покликані утверджувати людську гідність, високі духовні й моральні якості, а головне – захищати людину від сваволі державної влади. Як свідчить аналіз юридичних справ, європейський механізм захисту прав людини є одним із найбільш дієвих. Як відзначила Т. Присяжнюк, ефективна дія таких регіональних механізмів зумовлена тим, що в них беруть участь держави з близькими історичними, культурними традиціями, з приблизно од-

наковим рівнем економічного і політичного розвитку. І цілком очевидно, що за допомогою цих регіональних процедур, захист прав людини здійснюється більш ефективно, ніж у загальному всесвітньому просторі [3, с. 33-35]. Такий механізм розроблений у рамках держав, котрі входять до Ради Європи, яка на сьогодні є найважливішою інституцією захисту прав людини у Європі [4, с. 144]. Жодна інша організація не має такої можливості враховувати більшу частину особливостей регіону, в тому числі і європейську традицію ставлення до проблеми прав людини [5, с. 154].

Принцип дотримання прав людини закріплено у ст. 3 Статуту Ради Європи, де вказано, що «кожен Член Ради Європи визнає принцип верховенства закону і принцип, згідно з яким будь-яка особа, котра знаходиться під її юрисдикцією, повинна користуватися правами людини і основними свободами». Серйозні порушення прав людини і основних свобод можуть стати підставою для призупинення членства чи навіть виключення з Ради Європи. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод людини, будучи у міжнародному контексті одним з перших документів з прав людини, базується на принципі об'єктивних стандартів і прав осіб на захист від зловживань з боку державної влади. Весь правовий режим Європейської Конвенції ґрунтується на тому, що держава бере на себе зобов'язання забезпечити права кожній особі. Людська гідність, а точніше – повага до людської гідності, – є власне тією основоположною засадою, на якій має ґрунтуватись правова система будь-якої держави в цілому. Безумовно, принцип поваги до людської честі, гідності є визначальним і для судової системи.

Нормативне закріплення принципу поваги до честі і гідності людини на рівні основних міжнародно-правових документів з прав людини виражається у встановленні заборони на вчинення будь-яких дій, пов'язаних із катуванням або нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням. Зокрема, ст. 5 Загальної декларації прав людини проголошує: «Ніхто не повинен піддаватися катуванню або жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню». Ідентично сформульовані ст. 3 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (16.12.1966р.)

ЄСПЛ у цілій низці своїх рішень дає розгорнуту характеристику форм жорстокого, нелюдського, а також такого, що принижує честь і гідність, поводження або ставлення. Зокрема, у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ вказав на необхідність широкого тлумачення ст. 3 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо заборони катування. Окрім катувань, як особливої форми навмисного

нелюдського ставлення, що викликає дуже серйозні страждання, ЄСПЛ визначив забороненими такі методи отримання показань, як: тривале утримання особи з щільно накритою головою, примусове багатогодинне стояння обличчям до стіни, позбавлення сну, мордування шумом, харчування тільки водою та хлібом. ЄСПЛ також звернув увагу на те, що незаконні методи поводження не завжди можуть бути пов'язаними із заподіянням особі тілесних ушкоджень. Нелюдськими, тобто такими, що принижують честь і гідність людини, визнаються будь-які дії, спрямовані на те, щоб викликати у жертв почуття страху, пригніченості та неповноцінності.

Отже, підсумовуючі аналіз європейської практики судового захисту прав і свобод людини та громадянина слід констатувати, що принципи та засоби реалізації, що були закладені у середині 50-х років ХХ ст. відіграють визначальну роль при вирішенні справ про захист честі, гідності та ділової репутації, що мають стати для Української держави, яка переживає складний етап реформи судової системи, фундаментальним ядром за для ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина.

Бібліографічні посилання:

1. Європейська Конвенція з прав людини
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
2. Європейський механізм захисту прав людини <http://www.ed-era.com/courses/>
3. Присяжнюк, Т. Система Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини унікальний інструмент захисту порушених прав / Т. Присяжнюк // Право України. — 2001. — № 6. — С. 33-35
4. Антонович, М. Міжнародне публічне право / М. Антонович. — К. : Алерта, 2003. — С. 144.
5. Луць, Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): [монограф.] / Л. А. Луць. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — С. 154.

Рогальська В.В.,

доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ВІДБИРАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ
ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ**

Відповідно до положень КПК України [1], докази, отримані в результаті проведення експертизи, можуть бути визнані судом недопустимими, якщо порушена процедура отримання зразків для експертизи